

Güner, Galip, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013, 371 S.

Melike Uçar*

Kıpçak Türkçesi, XIX. yüzyıldan bu yana bilim adamları tarafından incelenen Orta Türkçe döneminin batı kolunu temsil etmektedir. Tarihî Türk lehçeleri arasında en dikkat çekici lehçelerden biridir. Çünkü bu dil birbirinden farklı iki coğrafyada kurulup üç ayrı kolda gelişmiştir. İlk kolu XIII-XV. yüzyıllar arasında Altın Ordu devletinin sınırları içerisinde bugünkü Rusya, Ukrayna ve Kafkaslar'da yaşayan Kıpçakların dili, ikinci kolu aynı coğrafyada Ermeni harflerinin kullanıldığı yazı dili, üçüncü kolu da XIII. yüzyılın ortalarından XVI. yüzyılın başlarına kadar Mısır ve Suriye'de kullanılan dil oluşturur. Bu üç ayrı kolda çeşitli eserler meydana gelmiştir. Bu çeşitlilik fonetik ve morfolojik farklılıkların doğmasına sebep olurken Kıpçak Türkçesi gramerinin de zenginleşmesini sağlamıştır. Bu döneme ait pek çok yayın bulunmasına rağmen sonradan ortaya çıkan yeni metinlerin ayrıntılı olarak incelenmemiş olması Kıpçak Türkçesi gramerinde mühim bir boşluk oluşturmuştur. Galip Güner tarafından hazırlanan *Kıpçak Türkçesi Grameri* ile bu boşluğun doldurulması hedeflenmiştir.

Türkiye'de Kıpçak Türkçesinin grameri hakkında bilgi veren çalışmalardan başlıcaları Ali Fehmi Karamanlıoğlu'nun *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Recep Toparlı ve Hanifi Vural'ın birlikte hazırlamış oldukları *Kıpçak Türkçesi* ve Mustafa Argunşah ile Gülden Sağol Yükselkaya'nın *Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak Türkçesi Dersleri*'dir. Kıpçak Türkçesinin bütün eserlerini derinlemesine inceleyen bir gramer kitabı mevcut değildir. Güner, yapmış olduğu bilimsel çalışmayla dönemin eserlerini ayrıntılı olarak değerlendirmiş ve çokça örnek sunarak yeni tespitlerde bulunmuştur. İşte tam bu noktada *Kıpçak Türkçesi Grameri*, yukarıda adı geçen eserlerden farklılık göstermektedir.

Yazar, 371 sayfadan oluşan eserinde Kıpçak Türkçesi grameri konularını on altı bölüme ayırmıştır:

1. Kıpçakların tarihi ve kökeni (s. 21-23): Uzun yıllar bilim adamları tarafından Kıpçakların kökeninin tartışıldığını ifade eden yazar, Kıpçak adının ilk defa Şine-Usu yazıtında *Türk Kıpçak élig yıl olurmuş* cümlesinde geçtiğini

* Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, el-mek: melikeucar@erciyes.edu.tr

söyleyerek kısaca Kıpçak adının tarihinden ve Kıpçakların kökeninden bahsetmiştir. Kısa bir girişten sonra ikinci bölüme geçilmiştir.

2. Kıpçak Türkçesi ve yayılma alanları (s. 25-41): Kıpçak Türkçesinin yayıldığı coğrafyalar ve Kıpçak Türkçesiyle yazılmış metinler arasında bağlantı kuran yazar, Kıpçak Türkçesinin dönemleri hakkında bilgi verdikten sonra, dönem eserlerini 3 ayrı kolda inceleyerek eserler hakkında bilgi vermektedir:

a. Karadeniz'in kuzeyinde kullanılmış olan Kıpçak Türkçesi: Codex Cumanicus.

b. Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi: Tarihî Vakayinameler, Kanun Kitapları ve Mahkeme Sicil Defterleriyle Tutanakları, Dil Bilgisiyle İlgili Eserler ve Sözlükler, Dinî Metinler, Edebî Metinler, Doğa Bilimlerine Ait Metinler.

c. Memlûk Kıpçak Türkçesi: Gramer ve Sözlükler, Edebî Kitaplar, Dinî Kitaplar, Askerlikle İlgili Kitaplar, Veterinerlikle İlgili Kitaplar.

3. Kıpçak Türkçesinin yazım özellikleri (s. 43-77). Eserler orijinal metinlerinden taranmak suretiyle yazım özellikleri tespit edilmiştir. Arap, Latin ve Ermeni harfli metinlerde ünlü ve ünsüzlerin yazımı hakkında ayrıntılı bilgiler sunulmuştur. Önce Arap harfli metinlerde /a/, /e/, /é/, /ı/, /i/, /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlüleri ayrı ayrı ele alınarak incelenmiştir (s. 43-55). Daha sonra Latin harfli metinlerde de ünlülerin yazımı değerlendirilmiştir (57-68). Arap harfli metinlerde /ç/, /d/, /n/, /ñ/, /p/, /s/, /t/, /z/ ünsüzleri tek başlık altında ayrı ayrı ele alınırken (s. 62-68), Latin harfli metinlerde ünsüzlerin ünsüz ve ünlü işaretleriyle gösterilmesini yanı sıra ünsüzlerin özel işaretlerle incelenmesi de söz konusudur (s. 68-75). Bu sınıflandırma Latin harfli metinlerin karakteristik bir özelliğini de yansıtmaktadır. Codex Cumanicus'taki ünsüzlerin birtakım özel işaretlerle gösterilmesi oldukça ilgi çekicidir. Son olarak da Ermeni harfli metinlerde hem ünlülerin hem ünsüzlerin yazımına kısaca değinilmiştir (s. 75-77).

4. Kıpçak Türkçesinin ses bilgisi: Bu bölümde ünlüler ve ünsüzler ayrı ayrı ele alınarak detaylı bir biçimde işlenmiştir.

a. Ünlülerle ilgili olan bu kısımda dört ses olayını (ünlü uyumları, ünlü değişimleri, ünlü türemesi ve ünlü düşmesi) metinlerden taramak suretiyle oldukça bol örnekle sunan yazar, ünlü uyumlarını kalınlık-incelik uyumu ve düzlük-yuvarlaklık uyumu alt başlıklarında vermiştir. Bu uyumların bozulma nedenleri gösterilmiştir. Ünlü değişimleri konusu ise yuvarlaklaşma, daralma, genişleme, düzleşme, incelleme alt başlıklarıyla incelenmiştir. Kıpçak Türkçesinde ünlü türemesinin kelime başında, ortasında ve sonunda gerçekleştiği ifade edildikten sonra örneklere geçilmiştir. Ünlü düşmesi olayı da sebepleriyle birlikte açıklandıktan sonra ünsüzler ele alınmaktadır (s. 79-85).

b. Ünsüzlerin ele alındığı bu kısımda ise ünsüzlerin kelime başında (s. 86-91), sonunda (s. 92-98) ve ortasındaki (s. 98-101) değişimlerinin yanı sıra, ünsüz

düşmesi olayının da aynı şekilde başta (s. 101-102), ortada (s. 102) ve sondaki (s. 103) durumları verilmiştir. Daha sonra kelime başında ünsüz türemesi (s. 103-104) ve ünsüz göçüşmesi (s. 104) konuları işlenerek ses bilgisi kısmı bitirilmiştir.

5. Şekil bilgisi: Kıpçak Türkçesinin şekil bilgisi (morfolojisi) ayrıntılarıyla işlenmiştir. Burada tespit edilen çok sayıdaki yapım eki bol örnekle desteklenip sunulmuştur. 45 adet addan ad türeten (s. 107-129), 45 adet fiilden ad türeten (s. 129-155), 16 adet addan fiil türeten (s. 155-165), 20 adet de fiilden fiil türeten ekin bulunması ifade edilen düşüncenin kanıtı niteliğindedir. Burada kelimelerin kökenleri hakkında birtakım çözümler de sunulmuştur.

6. Çekim ekleri: Önce ad daha sonra fiil çekimlerine yer verilmiştir. Ad çekiminde çokluk, iyelik, aitlik ve hâl ekleri irdelendikten sonra (s. 183-196), fiil çekim eklerinden kip ekleri, çekimli fiillerde olumsuzluk ve çekimli fiillerde soru konuları irdelenmiştir (s. 197-261). Çekimlerde görülen her farklı kullanım alt başlıklarla sunulmuştur.

7. Zamirler (s. 263-272): Zamirler hakkında verilen kısa bilgidен sonra şahıs ve işaret zamirlerinin her birinin hâl ekleri eklenmiş şekilleri ile örnekler sunulmuş ayrıca dönüşlülük, soru ve belirsizlik zamirleriyle ilgili değerlendirme yapılarak bolca örnek verilmiştir.

8. Sıfatlar (s. 275-288): Genel Türkçede olduğu gibi Kıpçak Türkçesinde de sıfatlar, adlardan önce gelerek adları niteleyen veya adları farklı yönlerden belirten kelimelerdir. Bu bölümde sıfatlar sadece işlevleri yönünden değerlendirilerek örneklerle sunulmuştur. Ana başlık olarak niteleme ve belirtme sıfatları ele alınmıştır. Belirtme sıfatlarının alt başlıklarında ise işaret, soru, belirsizlik ve sayı sıfatları açıklanmıştır. Ayrıca sayı sıfatları da kendi içinde asıl, sıra, üleştirme, kesir ve topluluk sayı sıfatları olarak başlıklara ayrılmıştır.

9. Zarflar (s. 289-296): Kıpçak Türkçesinde zarflar Türkçenin her döneminde olduğu gibi sayı bakımından oldukça fazladır. Yazar, zarf-fiil ekleriyle türetilmiş olan zarfları burada ele almamıştır. Kıpçak Türkçesinde sadece Türkçe değil Arapça ve Farsça zarfların da çokça bulunduğunu ifade eden Güner, zaman, yer-yön, soru, miktar ve durum zarfları hakkında bilgi sunduktan sonra zarfları örneklerle zenginleştirmiştir.

10. Edatlar (s. 297-302): Arapça “alet, vasıta” anlamına gelen, tek başına bir anlam ifade etmeyen, ancak kelime veya kelime gruplarından sonra gelerek kelimelerle ilişki kurmaya yarayan edatlar, Kıpçak Türkçesinde çekim, bağlama, kuvvetlendirme ve cevap edatları başlıklarıyla incelenerek örneklerle sunulmuştur.

11. Ünlemler (s. 303): Duyguların doğadaki sesler aracılığıyla yine ses olarak yansımış şekli olarak ifade edilen ünlemler, bu bölümde eserlerden yola

çıkılarak örneklerle sunulmuştur.

12. Birleşik fiiller (s. 305-320): Kıpçak Türkçesinde birleşik fiiller 4 ana başlıkta toplanmıştır:

a. Ad + yardımcı fiil yapısında olan birleşik fiiller: Bir ad ve bir yardımcı fiille kurulan birleşik fiillerde yardımcı fiillerin görevi, adı fiil konumuna getirmektir. Birleşik fiillerde ad unsuru genel olarak tek kelimeden meydana gelmektedir. Adlar bol- ~ ol-, ét-, éyle-, kıl- fiilleri ile birleşerek birleşik fiil yapısını oluşturmuştur.

b. Ad + asıl fiil yapısında olan birleşik fiiller (deyimleşmiş birleşik fiiller): Adlar aç-, al-, bar- ~ var-, bér- ~ vér-, iç- ~ iş-, kél-, kèt-, koy-, hoy-, kör-, tur-, tüş-, tut- ~ dut-, ur- ~ vur-, yét- fiilleri ile birleşerek birleşik fiil yapısını oluştururlar.

c. Fiil + zarf-fiil + yardımcı fiil yapısında olan birleşik fiiller (tasvir fiilleri): Bunlar da kendi içinde 4 gruba ayrılarak incelenmiştir:

1. Yaklaşma fiilleri: -A, -I, -U zarf-fiil eklerinden birini almış ve esas fiil üzerine de yaz- veya bar- tasvir fiilinin gelmesiyle kurulur. Bu birleşmenin yanı sıra *Kavânînü'l-Küllîyye*'de fiil+yönelme hâli+az kaldı sözü de eklenerek yapılan birleşik fiile de rastlanmaktadır. Bu yapı "az kalsın gerçekleşecek olmak veya gerçekleşmeye yaklaşmak" anlamı katar.

2. Tezlik fiilleri: -A, -I, -U zarf-fiil eklerinden birini almış ve esas fiil üzerine bér-, koy- ve kör- yardımcı fiillerinden birinin getirilmesiyle yapılır. Bu yapı eylemin kolaylıkla gerçekleştiğini ifade eder.

3. Süreklilik fiilleri: -A, -I, -(I,U)p zarf-fiil eklerinden birini alarak ve esas fiil üzerine de tur- ve kal- yardımcı fiillerin birinin getirilmesiyle yapılır. Yazar, bu yapının eylemin içinde bulunduğu zaman kesitinde devam etmekte olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca *İlmü'n-Nüşşâb*'da -(I,U)p zarf-fiil+yüri- ~ yürü- yardımcı fiiliyle oluşmuş bir süreklilik yapısı daha bulunmaktadır.

4. Yeterlilik fiilleri: Eski Türkçeden Kıpçak Türkçesine kadar olan dönemde yeterlilik fiili hakkında kısa bir bilgi veren yazar, Kıpçak Türkçesinde olumlu ve olumsuz yeterlilikte asıl yardımcı fiilin bil- olduğunu ifade etmiştir. Fakat al- ve u- fiillerinin de olumsuz biçimlerle kullanıldığını sözlerine eklemiştir.

c. Fiil + sıfat-fiil+bol- "olmak" yapısında olan birleşik fiiller: Kıpçak Türkçesinde fiil + -mış-, -r-, -Ar-, -Ur-, -mAs-, -GAn-, -GIU-, -UÇI sıfat-fiil eklerinden biri + bol- yardımcı fiiliyle bu yapı oluşturulur.

13. Sıfat-fiiller (s. 321-331): Öncelikle sıfat-fiillerin işlevleri hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra 12 adet sıfat-fiil eki incelenmiş ve konu örnekler dâhilinde zenginleştirilmiştir. Bazı sıfat-fiil eklerinin yalın, çokluk iyelik ve hâl ekleriyle çekimlerine de yer verilmiştir.

14. Zarf-fiiller (s. 333-349): Tıpkı sıfat-fiillerde olduğu gibi burada da zarf-fiiller hakkında verilen bilgiden sonra 24 adet zarf-fiil eki incelenmiş ve örneklerle sunulmuştur. Bazı zarf-fiil ekleri farklı kullanımları açısından da değerlendirilmiştir. Farklı kullanım açısından –A zarf-fiil ekinin zarf görevinde kullanımı, birleşik fiillerde bağlayıcı görevinde kullanımı, şimdiki zaman kipinin gösterilmesindeki kullanımı, zarf ve edat yapısında kullanımı ayrı ayrı değerlendirilerek örneklerle sunulmuştur. –GA, –KAÇ zarf-fiil eki, fiillere eklendiği durumlardaki kullanımı ve ek-fiile eklendiği durumlardaki kullanımı açısından iki farklı başlık altında toplanarak incelenmiştir. –I, –U, –(I, U)p zarf-fiil ekler de de zarf-fiil görevinde kullanımı ve birleşik fiillerde bağlayıcı olarak kullanımı açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca –GInA, –GUNÇA, –KInA, –KUNA, –InCA zarf-fiil eklerinin “–ınca ,–dıka, –ıncaya kadar” anlamlarını ele alarak örneklendirmeler yapılmıştır.

15. Ad-fiil (s. 351-354): Ad-fiiller hakkında verilen kısa bilgiden sonra –mAK ~ –mA, –mAKIIK~ –mAll, –mA, –ř, –(y)Iř, –(y)Uř ad-fiillerinin kullanılış biçimleri, işlevleri ve örnekleri sunulmuştur.

16. Cümle bilgisi (s. 355-360): Bu bölümde Kıpçak Türkçesinin cümle bilgisi hakkında kısaca bilgi verilmektedir. Codex Cumanicus, Memlúk Kıpçak Türkçesi metinleri ve Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi metinlerinin sözdizimi, kurallı devrik, sıralı ve bağlı cümle örnekleriyle zenginleştirilmiştir.

Kitabın son kısmında Kıpçak Türkçesinin gramerine ait çalışmaları elde etmemizi sağlayacak olduğua geniş bir kaynakça yer almaktadır.

Eser, Kıpçakçanın grameriyle ilgili herhangi bir konuyu merak edenlere kaynaklık edebileceği gibi verilen yeterli sayıdaki örnekler de araştırmacıların işini kolaylaştırabilecek bir nitelik taşımaktadır. Günümüzde az çalışılan bir gramer alanına eğilen yazarı kutluyoruz.